

A RENDTARTÓ FALU

„En Alsó Misztótfalusi főbíró több esküdt polgártársammal egyetemben... adjuk tudtára mindeneknek... hogy élő vizünkben, tudniillik az Ucla között aláfoló patakban ludak ne járjanak. Így lévén néminemű viszálykodások támadtanak mi közöttünk és a lúdtartó emberek között. [Végül megegyeztünk], hogy ludat szabad legyen tartani, de a patakon csak átalhajtsák, benne semmi úton ne járjon. Hogyha pedig mégis a patakban találják, szabad legyen megölni... Ezt pedig azért írtuk be helyünknek törvényes könyvibe, hogy a mi fiaink és az utánunk valók így, a megírt módok szerint éljenek.” Kovács Dániel uram rendelkezik imígyen 1642 májusában „élő vizeikről” és „megsokasodott ludaikról”. Mindenekelőtt persze: életükről, megmaradásukról.

Az jut eszembe, mit mondhatnék én, aki sem főbíró, sem más „rendelkező ember” nem vagyok, ma, 2000 nyarán, vizeink és partjaink állapotáról? Évtizedek óta a Feneketlen tó mellett élek. Valaha öröm volt a partján sétálni. Ma inkább kerülöm: a kiégett fű, a mindent elborító plasztik-ragya, a bokrok alatt tanyázó, mocskos rongyait széthajigáló hajléktalanok, a szökőkútba rondító, kéregető szipuskölykök, a fegyelmezetlen, figyelmetlen kutyatulajdonosok, a lassan torokkig érő szemét, vagy talán még inkább a fojtogató tehetetlenség egyre ingerültebbé, kétségbeesettebbé tesz.

Miközben azt is látom, hogy a parkot gondozó kertészek milyen elkeseredett harcot vívnak a szemetelőkkel. Igaz, nemcsak velük van a baj, az automata öntözőrendszer például, amelyre néhány éve százmilliókat költöttek, hónapokig nem működött, így a frissen telepített fű rendre kiégett. Megint úgy van, ahogy évtizedekig megszoktuk: a „rendelkező emberek” kerülnek a „területet”. Talán csak az a különbség, hogy ma már nemcsak jól szigeteltek, de légkondicionáltak is azok az autók, amelyekben a sötétöltönyös urak és a kiskosztümös hölgyek átlegeznek a szeméthegeyeken.

Mostanában (megint) „Misztótfalu Mezőváros” 1596–1803 között íródott, és az Európa kiadó jóvoltából 1985-ben kiadott, elegáns „diósgyőri bordázott papírra” nyomott jegyzőkönyvét olvasgatom. Arra vagyok kíváncsi, miként óvták őket, az előttünk járók, a környezetüket. (Miközben e cikk készül, környezetünk jelenkori állapotát illetően újabb tapasztalatok birtokába jutok: például beszámolhatok róla, hogy egy öntudatos polgár az éjszaka kitette a kapunk elé megunt heverőjét, amelyet már birtokukba is vettek a kukázók; ezen söröznek, a dobozokat természetesen széthajigálják.)

Misztótfalunak a Mórocz család által adományozott „szabadsági levelében” ez áll: „A mi Tisztünknek nem lesz hatalmában őket ítélni, vagy bírságolni, bírót ők magok közül válasszanak, aki a latrokat, tolvajokat, eretnekeket és egyéb gonosz tevőket az esküdtek tanácsával megítéli, s ha valamelyik fél az ítélettel meg nem elégszik, azt a [nagybányai] törvényszékhez feljebb vihesse.” A kiváltságleveléből az is nyilvánvaló, hogy a betelepülőket szívesen fogadják, ha a kijelölt szálláshelyre költöznek, akkor 12 évi, ha a „pusztaságba”, akkor 3 évi „adóelengedésben” részesülnek. Misztótfalu 1635-ben „független, szabad köztársaságnak” nyilvánítja magát.

A legfőbb hatalmat a maguk választotta főbíró és a 12 tagú esküdtszék gyakorolja. Ők szabják a törvényt, s ők rendelkeznek annak betartásáról. Misztótfalu törvénykönyvének első

oldalán olvashatjuk: „egy tanácsból és egy akaratból, Istennek tisztességére és az közönséges igazságnak jövőbeli megmaradására és megtartására csináltuk ezt a könyvet, kibe ez mi helyünknek régi jó rendtartását és törvényünknek folyását akarjuk bezárlani.”

A falutörvények az élet rendjének foglalatjai. (L: Imreh István: A törvényhozó székely falu, Kriterion, 1983.) Azon változtatni csak a legfőbb fórum, a falugyűlés illetékes. A gyűlésre mindenkit meghívják, s hogy ki-ki tudja, miről lesz szó, általában gondosan szabályozzák a közzététel módját is: „a hírvivő minden házba menjen bé, s ott mondja meg, miért gyűlik össze a falu, így a maga dolgára mindenki gondot viselhessen”. Továbbá: „a gyűlésre doronggal, bottal és ehhez hasonló darab fakkal, sőt fejszével senki se menjen”, ott ne dohányozzon, tartózkodjék az „asztalra veréstől”, s „míg a dolgok el nem igazodnak, senki részegítő italt ne igyék”. (Utóbb már ihat, hiszen ítélethozatal esetén a bírák a bírság meghatározott részét közös mulatozásra költhetik.)

A falutörvények általános érvényűek, az élet egész területére kihatnak. Jól kitapintható az a szándék, hogy az erkölcsi vétségek minden faluban hasonló elbírálásban részesüljenek. Ennek érdekében hozták létre a „cirkálási rendszert”. A törvényhatóság képviselőjében alakult bizottság, élén a vármegye, a szék egyik választott tisztségviselőjével, évente bejárta a vármegye, a szék minden faluját, és alaposan kikérdezte a lakosságot „a tolvajok, latrok, féktelenek, garázdálkodók” felől, s helyben büntetést szabott ki rájuk. De ez a bizottság öröködött a már kiszabott büntetések törvényességén is. A rablás, betörés, „hátfelverés”, lótolvajlás elkövetőit örökre kirekesztették a faluközösségből, belőlük váltak azután a „lappangó, keringő, erdei hegyitolvajok”. Általában is gyakoriak a tulajdon sérelmére elkövetett vétségek. Az 1771-es szemerjai falutörvény tíz paragrafusa foglalkozik ezekkel. Elsőként említi a „mezei”, ezután az „erdei kártételeket”, majd imígyen rendelkezik: „aki a más kertit meghágja, keményen megbüntettetik”. A visszaeső bűnös pedig kétszeres bírságot fizet.

A „cégérés vétkek” közé tartozott a házasságtörés, a paráznaság és a gyilkosság. Ezért halálbüntetés járt. A „nőtlen paráznákkal” azonban kivételt tettek, őket „csak” megvesszőzték. Az erkölcsi vétkek ezen sikamlós területén nem volt egyetemes a joggyakorlat. A házassági bíráskodást hosszú ideig az egyház tartotta a kezében. A szabadosság elleni küzdelemben a református egyház fő eszköze az „ekléziakövetés” volt. Ott kellett állniuk a bűnösöknek a templomajtóban, s bocsánatot kellett kémiük a gyülekezettől. Tudjuk, hogy a száz falvakban szegyenkövet akasztottak a bűnös lányok nyakába, s így tették őket közzemlére vasárnaponként a templom előtt. A „fattyat vetett” lányokat, ha nem találták számukra mentséget, vagy azokat, akik visszaesőnek bizonyultak, „árestomba” zárták, s gyakran meg is korbácsolták.

„Romlására vagy az erkölcsöknek a háború”, állapították meg a törvénykezők. A török, majd a napóleoni háborúk idején, mikor a férfiak hosszasan távol időztek az otthonuktól, a határvidékeken megszorodtak a törvénytelen gyermekek. Különös fényt vet a „háborús erkölcsökre” az a Csíkszeredában kiadott utasítás, amely figyelmezteti a falut és az inspektoroikat, hogy az ezred kivonulása után „a tiszt urak-

tól hátra maradt szolgálok, gazdasszonyok, azoknak nem igaz házasságból esett bitangjokat a tiszti quartélyházból kitiltás, kiküldjék, s egyet se engedjenek meg ott lakni”.

Nemcsak az egyházak, de a falusi joghatóságok is kemény szankciókkal küzdenek az „ünneprontók” ellen. Az erdélyi törvénygyűjtemények, a széki statútumok rendre megfogalmazták tilalmaikat: „a vasárnapi tétlenkedők vadászni, halászni ne járjanak, és a fűrészek, döröckölők, ványolók, kásatorók, s általában a malmok munkája ne zavarja meg az ünnep nyugalma”. A zalániai 1814-ben például törvénybe iktatták, hogy akit vasárnap „erdőlni” látnak, nem kevesebb, mint három forintra büntetik, s ha az illető még erdőpásztor is, a bírság kétszeresét fizeti.

A XVII. század derekán a marosvásárhelyi polgárok arra ösztökélték közösségük tagjait, hogy miután az egész hetet a maguk szolgálatában, „robotaságban” töltötték, vasárnap ne foglalatoskodjanak hiábavaló dolgokkal. A sok hasonló intelem, sőt a század végén a gubernátor Bánffy György rendelete sem tudta azonban teljesen megszüntetni a tempomba sereglőknek világias kedvtelések iránti vonzalmát. Miként a búcsúra egybegyülekezők, úgy ők is könnyen elcsábultak: „a piacos, sokadalmi hangulat többeket ital fogyasztásra, együttes mulatozásra csábított”.

1602-ben Berekeresztúr törvényhatósága a templom rendjét megzavaró „kufárok” ellen intézkedik. „A templom, cinterem imádságnak háza és helye. Senki azért prédikáció alatt semmit ne áruljon, kiváltképpen égett bort, kalmárarut. Hanem húst éneklés előtt és azután szabad légyen árulni.” A szabályok ellen vétő kalmárok árút elkobozzák, a megbotránkoztató magaviseletűeket súlyos, 12 forintos bírsággal sújtják. A széki statútumok szintén megtiltják a vasárnapi, templom előtti hangoskodást, italozást, vásárolást. Bár bizonyos engedményeket ezek is tesznek, hiszen mikor lenne a vásár igazi napja, ha nem vasárnap. S mikor lenne a mulatozás legalkalmasabb ideje, ha nem éppen ekkor...

A falutörvények szigorúan szabályozzák az utcák rendjét is. „Útra ház szemetit, udvari gazt senki se hányjon.” A házak „vizitációja” során arra intik a népet, hogy reggel a szobákat kiséperje és naponta többször szellőztesse. Járványok esetén pedig ecet párologtatásával fertőtlenítsse a levegőt. Az élővízek tisztaságát nemcsak a misztótfalusiak óvják, a papolci falutörvényben például ezt olvashatjuk: „Víz mellé semmi házbéli szemetet, ganét, akárminémű dögöt senki hányni, vetni ne merészeljen. A szűcsök, tímárok a csávált bőrtököt belé ne mossák, se ne áztassák, ahogy a kendert se...” Zalán falutörvénye pedig úgy rendelkezik, hogy „aki olyan helyre épít sertéspajtát, ahonnan minden gázság a patakba folyik, míg el nem viszi onnan, minden héten köteles egy forintot befizetni a falu pénztárába”. (Egy forint nagy pénz: az egész életre szóló „jegyeruha” ára például az idő tájt 12 forint.) Néhány falu húsbíró is állít, akinek az a feladata, hogy ellenőrizze a húsvágó székek tisztaságát.

Vízről esvén szó, említsük még meg, hogy a falu előljárói éberren őrködtek a gátak épsége, a levezető csatornák állapota, az árterületek rendje fölött. Egy csikjenőfalvai malmost például szigorúan megbüntettek, mert elhanyagolta a malomárkot és ezzel nemcsak a maga, de mások biztonságát is veszélyeztette. Ha pedig az ár mégis elsodort hidat, gátat, a faluközösség közmunkában azonnal helyreállította. A falu dolga volt a „csordakutak, itatóhelyek” ásása, gondozása, valamint a „köpüknek”, a forrásoknál kivájt, s kővel kirakott ivóhelyek-

nek a rendben tartása is.

A települések éjszakai nyugalma biztosítására őrszolgálatot szerveznek. Ilyefalván a „szolgálati parancsolat” előírja: „a falusi strázsákat jól meg kell tanítani, hogy az idegeneket megállítsák és megkérdezzék, honnan jönnek és hova mennek, és akinek passzusa nincsen vagy hamisnak látszik, a bíróhoz kell vezetni”. Általában a faluőrök feladata, hogy a mérték jegyében a rend fölött őrködjenek. Marosszék statúmai például súlyos pénzbírsággal és kalodázással büntették „az éjszakai italos csendzavarókat”.

A szemerjaiak pedig arról rendelkeztek, hogy „ha valaki éccakának idején a falu utcáján kiáltással, rikoltozással, danolással, furulyálással és füttyöléssel lármazna... büntetődjék először 24, másodsor 48 dénár”. (Vajon a házunkban az utóbbi időben minden éjszaka házibulizó társaságot, a legkisebb szélre bekapcsoló riasztó tulajdonosát, a fejünk felett rendszeresen éjjel 11-kor centrifugáló, álmatlan hölgyet hány dénár büntetnék?)

A faluközösségek legszigorúbban talán a „tűzzel való veszélyeztetést” büntették. Előírták például, hogy a polgárok este csak „zárt lángú lámpással” járhattak az utcán. Am az előljárók azt is tudták, hogy a tűzoltást a megelőzéssel kell kezdeni. Gyakori, hogy az esküdtsek „koromjárókat” nevez ki, akiknek az a feladatuk, hogy a gyulladásveszélyes, kormos kemencék, kürtök, kémények gazdáit megbüntessék, a rossz helyre, szabálytalanul épített sütőházakat, katlanokat pedig lebontassák. Természetesen a dohányzást is szigorúan tiltják a törvények, igaz, nem sok eredménnyel. (A maksai székgyűlés például úgy határoz, hogy „aki dohányt szív, 12 forintig dúlassék meg”.) Ha pedig a tűz mégis lábra kap, a harangok szavára mindenki alkalmas edénnyel, szerszámmal köteles a kijelölt helyen megjelenni.

A falu gyakran közmunkára rendeli lakóit. Így tartják rendben az utakat, a sáncokat. „Sárbíró” vigyázza, hogyan töltik fel a gödröket, „gübbenőket”. A „hidlátók” a hidakat ellenőrzik, gondozzák. Aki nem jelenik meg a közmunkán, szigorúan megbüntetik. Ha az egy esztendőre választott előljárók jól gazdálkodnak, s a falu színe elé terjesztett számadásban megtakarítás mutatkozik, ebből tatarozzák a templomot, építenek új harangtornyot, készíttetnek oltárképet. A falu vagyonát a „cassában” tartják, melyet három zár őriz. (Az egyik kulcs a bírónál, a másik a jegyzőnél, harmadik a „kommen-dánsnál”.)

A települési önkormányzatok hatalma az ellenreformáció ideológiai hadakozásaiban megrendül. Ahogy mondják: két tűz között nagyon keskeny a mezsgye... Erdemeik elismerésé-
ként új birtokosok települhetnek Erdélybe, akik mentességet kapnak a falutörvények hatálya alól, s ezzel szétzilálják a régi jó rendtartást.

Erdély idegen, Habsburg-fennhatósága alatt megromlik a falu-bírók helyzete is. Az adók mértéktelen növekedése, beszedésük módja, a falvakba beszállásolt idegen katonák visszaélései és kegyetlenkedései megnehezítik, gyakran lehetetlenné teszik a falusi előljárók igazságos működését. Csíkszék vice-tisztjei panaszozzák 1738-ban: „A mostani nehéz és terhes időben a falubíróság viselésére csak nagy ügyel-gonddal találhatni székünkben embert.” Csoda-e, hiszen alig egy évvel később Szentgyörgyön „Fyrstenbursch zászlótartó a falu bíróját és tíz esküdtjét megkötöztette, megvesszőztette és elzáratta...” Úgy tudni, hogy az eset után a korábban emelt fővel járó, a falut kiválóan kormányzó főbíró örökre elbujdokolt.